

STUDIECIRKEL

Från: Koll på jobbet
Till: skolpersonal som vill
fördjupa sina kunskaper om
normer kopplat till kön,
hbtq, rasism & funktion

INNEHÅLL

Introduktion.....	3
Träff 1: Tema kön.....	4-9
Träff 2: Tema rasism.....	10-13
Träff 3: Tema hbtq.....	14-18
Träff 4: Tema funktion.....	19-26
Källor.....	27

Den här studiecirkeln har tagits fram inom projektet Koll på jobbet som drivs av Byrån mot diskriminering i Östergötland och finansieras av Allmänna Arvsfonden, 2018-2020

Mer information om projektet hittar du på:
www.diskriminering.se/projekt/koll-pa-jobbet

**BYRÅN MOT
DISKRIMINERING**
I ÖSTERGÖTLAND

**ALLMÄNNA
ARVSFONDEN**

INTRODUKTION

Enligt diskrimineringslagen ska skolor arbeta aktivt mot diskriminering i skolan (Aktiva åtgärder inom utbildningsområdet kapitlet 16, 18- 20 §§). I vår handbok "Koll på aktiva åtgärder i skolan" hittar du en kort introduktion till lagkravet och tips på hur den kan tillämpas i praktiken.

Studiecirkelarna riktar sig till dig som är verksam inom skolan och som vill lära dig mer om mänskliga rättigheter och diskriminering. Syftet med studiecirkelarna är att ni ska fördjupa era kunskaper om normer och maktstrukturer, för att bättre kunna förebygga och främja allas lika rättigheter i skolan.

Studiecirkelarna har en normkritisk utgångspunkt. Normkritik inom skolan handlar om att synliggöra vilka normer som råder på skolan för att sen fråga sig om de normerna riskerar att diskriminera elever och skolpersonal. Vi vill utmana de normer som leder till orättvis maktfördelning, mobbning och diskriminering mot dem som inte passar in i normen.

KOM IGÅNG MED STUDIECIRKLARNA

Studiecirkelarna fokuserar på fyra teman: funktionsnedsättning, hbtq, kön och rasism.

Varje tema är uppdelad i tre delar:

1. Inför träffen - Individuell förberedelse
2. Under träffen - Gruppdiskussioner och övningar
3. Efter träffen - Reflektion och genomförande av aktivitet

Inför träffen: vi rekommenderar att träffarna hålls med några veckors mellanrum för att ge tid till förberedelse och genomförande av aktivitet innan följande träff.

Under träffen: avsätt tillräckligt med tid! Det viktigaste med träffarna är att skapa utrymme för diskussion och reflektion, så se till att det finns tid till detta.

Välkomna till er normkritiska resa!

TEMA KÖN

Diskriminering på grund av kön och ojämställdhet är inte någons fel samtidigt som det är allas fel. Redan från födseln behandlas vi olika, pojkar uppmuntras att vara tuffa, starka och osårbara medan flickor förväntas vara omtänksamma, tillmötesgående och ödmjuka. Individer tillskrivs på detta vis egenskaper utifrån det kön de identifieras som. Ofta sker detta omedvetet, av vana, utifrån rådande normer och maktstrukturer. Könsnormer påverkar både hur vi bemöter varandra men även vilka livsval vi gör - val av utbildning och yrke är två exempel.

Frågeställningar som tas upp under träffen:

- Vad är kön?
- Hur ser du på maktrelationerna mellan kvinnor och män?
- Hur upplever du din maktställning i förhållande till eleverna i din grupp?

1. Inför träffen - individuell förberedelse

Film

Se "We should all be feminists" av Chimamanda Ngozi Adichie, en föreläsning som finns på YouTube och är ca 30 minuter. We Should All Be Feminists innehåller anekdoter och analyser om vad det betyder att vara feminist. Länk till filmen:

https://www.ted.com/talks/chimamanda_ngozi_adichie_we_should_all_be_feminists?language=sv

Läsning

Läs "Från könsmyter till genusmedvetenhet" som är ett utdrag ur Genuspraktikan som tagits fram av Lärarförbundet, 2000. Utdraget handlar om hur vi definierar kön, hur myter om vad som är manligt och kvinnligt växt fram. Texten finns bifogad som bilaga på sida 7-9.

2. Under träffen - arbeta i grupp

2.1 Introduktion

Den som leder träffen läser upp texten nedan "Fyra perspektiv på kön"

Fyra perspektiv på kön

Det vi kallar för "kön" består egentligen av flera olika delar eller aspekter, ofta bryts de ner i 4 delar:

1. Juridiskt kön - det kön som tillskrivs vid födsel, som står i ditt pass och ditt personnummer. I Sverige har vi två juridiska kön, man och kvinna.
2. Biologiskt eller kroppsligt kön - inre och yttre könsorgan, könskromosomer och hormonnivåer. Rent kroppsligt finns det inte bara två kön, utan en mängd variationer.
3. Socialt kön - samhällets förväntningar utifrån kön, vilken roll du tar i grupper, vilka yrken du förväntas jobba med. Det är även hur du uppfattas av andra, vilket fack de placerar dig i.
4. Mentalt eller självupplevt kön - det kön du känner dig som. Inom diskrimineringslagen kallas detta könsidentitet, och behöver inte överensstämja med hur din kropp ser ut, hur du betar dig eller uppfattas av din omgivning.

Källa: RFSL: Begreppsordlista. 2015.

2.2 Diskutera i grupp

- Vilka föreställningar tycker du som lärare är mest problematiska?
- Har du egna erfarenheter av personer som betraktat dig och dina insatser med förutfattade meningar beroende på att du är kvinna/man?
- Hur ser du på maktrelationerna mellan kvinnor och män?
- Hur upplever du din maktställning i förhållande till eleverna i din grupp?

2.3 Film och gruppdiskussion

Titta på klippet "Run like a girl" av Lauren Greenfield för Always, och diskutera frågorna.

- Vilka känslor väcker filmen?
- Vilka förväntningar har du på dina elever utifrån kön?
- Hur kan vi som skola utmana könsnormer?

Länk till klippet: <https://www.youtube.com/watch?v=XjJQBjWYDTs>

3. Efter träffen - reflektion & nästa träff

3.1 Reflektera i grupp

- Hur kan ni använda era nya kunskaper och erfarenheter i eller utanför undervisningen?

3.2 Planera aktivitet

Planera en aktivitet utifrån era diskussioner och det material ni tagit del av i dagens träff. Inför nästa träff ska ni genomfört aktiviteten. För gärna anteckningar, antingen under lektionen eller direkt efteråt. Notera vad som fungerade, vad som inte fungerade.

Bilaga tema kön: Från könsnormer till genusmedvetenhet

Utdrag ur *Genuspraktika för lärare. Lärarförbundet, 2000*

Det finns många förlegade föreställningar och missförstånd om jämställdhet och kön i vårt samhälle. Genusforskningen visar att vi måste göra upp med dem för att effektivt kunna ta itu med konkreta åtgärder för ökad jämställdhet. I stället måste vi titta på vilka positioner kvinnor och män intar i förhållande till varandra och vilka strukturer som påverkar deras valmöjligheter.

Ett problem som ofta gör det svårt att tala om jämställdhet och kön är vår benägenhet att göra frågeställningarna privata, dvs. att relatera det som sägs till våra egna liv. Många håller ifrån sig obehagliga fakta genom att säga att "det där gäller inte mig och min situation". De låsningar som på så sätt uppstår gör det svårt att komma vidare i sakfrågan. Människor känner sig anklagade och därför lyckas man inte skapa en gemensam utgångspunkt för att påbörja någon form av förändringsarbete.

Inom vetenskapen skiljer man mellan struktur och aktör. Privatiseringen som beskrivs ovan innebär att personen ser fenomenet ur ett starkt självcentrerat aktörsperspektiv. Ur ett strukturperspektiv betraktas däremot världen uppifrån/ utifrån och det intressanta är att synliggöra mönster och system i tillvaron. På det sättet kan man distansera sig till olika fenomen och göra det möjligt att undersöka processer och fenomen man annars backar för eller inte skulle kunna beskriva ur ett eget perspektiv, t.ex. för att man saknar egna erfarenheter. När man blir medveten om de strukturella aspekterna faller ofta den privata garden, som hindrat ett engagemang. Att titta på både strukturer och aktörers agerande ger bra förståelse och utgångspunkt när man bygger genusstrategier.

Könsmyter

När vi i vardagligt tal använder orden "kvinnligt" och "manligt" är vi starkt influerade av myter om kön. Könsmyter har ett långt förflutet och botten i vår världsuppfattning om "de två motsatta" (dualismen) och spänningen mellan de två (dikotomin). Redan Aristoteles inordnade könen i en tudelad mall, en bild som kom att bestå in i det moderna samhället. När det medicinska forskningsområdet tog form under 1700-talet kom könsfrågan att bli central och underströk hur olika kvinnor och män var kroppsligen, själsligen och moraliskt. Men några medfödda skillnader mellan könen, utöver de fysiska, har aldrig vetenskapligt slagits fast. För varje försök att hävda en skillnad, har det funnits andra som hävdats motsatsen. Det som ansågs vara genetiskt bevisat igår har idag visat sig mer komplext.

De en gång givna sanningarna att könet låg i kromosomparet har ruckats av ny vetenskap om vilka uttryck avvikelser i kromosomuppsättningen leder till.

De traditionella föreställningarna om "kvinnligt" och "manligt" har emellertid påverkat oss att inom alla upptänkliga områden skilja människor åt beroende på kön. Redan små barn görs medvetna om vad som passar för flickor och vad som lämpar sig för pojkar. På så sätt begränsas såväl kvinnors som mäns livsmöjligheter.

Myterna leder till förutfattade meningar om hur vi beter oss beroende på om vi är kvinnor eller män. Dessa myter fungerar präglade och fostrande, men stämmer i grunden ganska dåligt med verkligheten. När vi sätter etiketter på varandra, t.ex. påstår att män är mer våghalsiga än kvinnor, leder det lätt till självuppfyllande profetior. Du och jag, som individer både har och har inte könstypiska egenskaper. Våra hormonhalter är olika, vi har olika intressen och är olika starka. Det finns inga belägg för att det ena könet generellt är t.ex. djärvare eller försiktigare, snällare eller elakare än det andra.

Ändå är myterna idag mer levande än någonsin i populärkulturen. Inom reklamen och modeindustrin används genuskoderna och symboliken i olika syften, från att bestämma målgrupper för budskap till att moralisera över mellanmänniska relationer. När vi besöker en affär med barnkläder eller leksaker ser vi lätt hur man färgkodat kön och vilka skarpa skiljelinjer som går mellan vad som förväntas av flickor respektive pojkar. Frågan är varför dessa förenklingar har ett så starkt grepp inte minst om unga människor och vad som skulle hända om de skrotades.

Vägen till genus

Början till förändringen inom vetenskapens område kom på allvar med "den andra vågens feminism" på 1960-talet. Bland annat uppmärksammades kvinnors frånvaro i historien, litteraturen och konsten. Kvinnoforskningen tog fart. Det revolutionerande var att kvinnor synliggjordes på ett nytt sätt. Vetenskapliga sanningar reviderades för att spegla bägge köns liv och leverne. Man bedrev en s.k. komplementär forskning, där intresset låg i att synliggöra kvinnor. Likheter och särart, lika eller olika är två begrepp som länge funnits i jämställdhetsdebatten. Begreppen har sin givna plats i den politiska dragkampen mellan vänsterfeminister och högerfeminister under 1970- och 80-talen. Likhetsfeminismen grundar sig på det faktum att man aldrig lyckats slå fast någon väsentlig skillnad mellan könen, dvs. att kvinnor och män är mer lika än olika varandra. Därför borde samhället inte göra skillnad mellan könen utan vara könsneutralt. Särartsfeministernas grundinställning är konservativ. Arbetsfördelningen mellan män och kvinnor kommer av kvinnans möjlighet till reproduktion, dvs. barnafödande.

Mans- och kvinnorollerna är två delar av en harmonisk enhet och bör därför inte ruckas. Istället ska man uppskatta kvinnor och män för deras specifika egenskaper. Inom modern genusforskning har man övergett dessa förklaringsmodeller och säger istället att könet är konstruerat. Med det menar man att oavsett vilka skillnader och likheter vi idémässigt tror oss finna mellan könen, så är de resultatet av våra egna mänskliga påfund.

Begreppet genus, översättning av engelskans gender, har karaktäriserats som kulturellt, socialt och biologiskt kön. Andra har talat om genus som könsidentitet, könssymbol och könsstruktur. Genus omfattar alla tre aspekterna som har att göra med hur könet konstrueras.

Makt, position och motstånd

Förutom konstruktionsidén som bas för genusbegreppet finns idéer om makt. Relationen mellan manligt och kvinnligt, man och kvinna är den centrala frågeställningen. Maktanalysen använder begrepp som villkor, position och strategi.

Huvudfrågan när det gäller jämställdhet handlar om kvinnors och mäns villkor och vilka positioner de intar i förhållande till varandra, i olika sammanhang. Här finns således en direkt koppling mellan forskning och politik.

Förtryck och maktövertagande föder så gott som alltid motstånd, vilket också gäller i maktförhållandet mellan könen. Kvinnor har i alla tider reagerat på underordningen. De har protesterat, organiserat sig, krävt åtgärder, och tagit plats som politiska aktörer. På senare tid har vi också kunnat läsa om män som utmanar det de tycker är kvinnliga maktcentra, t.ex. hemmet och familjen. Det här visar på hur aktören oavsett kön kan ha en underordnad position i förhållande till rådande struktur (lagar etc. i samhället). Hur kvinnor och män hanterar konflikter, vilka positioner de intar, vilka strukturer som påverkar valmöjligheten är frågor som är intressanta ur ett genusperspektiv.

Referens: Lärarförbundet 2000

TEMA RASISM

Rasism innebär förenklat att människor rangordnas och behandlas sämre utifrån föreställningar om att deras hudfärg, etniska och/ eller religiösa tillhörighet, är olika mycket värda. Rasism kan vara både medveten och omedveten och ta sig uttryck på flera olika sätt. Den kan vara fysisk och medveten genom att en person går till angrep mot en annan person på basis av personens hudfärg. Det kan också vara små handlingar i vardagen som markerar att personen på grund av sitt utseende anses annorlunda.

Frågeställningar som tas upp under träffen:

- Vad är rasism?
- Vad är vardagsrasism, hur tar den sig i uttryck?
- Vad innebär vithetsprivilegiet?
- Hur kan vi motverka att fördomar sprids på vår skola?

1. Inför träffen - individuell förberedelse

Podcast

Om vardagsrasism och utseende

Sociologiforskaren Carina Tigervall berättar om vardagsrasism från ett sociologiskt perspektiv. Carina lyfter i avsnittet att rasism måste förstås som ett strukturellt problem, som en del av rådande samhällsstrukturer. Då vi alla är en del av strukturen riskerar vi att agera rasistiskt, men har även möjlighet att förändra och motverka rasism.

Länk till avsnittet:

<https://www.levandehistoria.se/podcast/rasism/sociologen-carina-tigervall-om-vardagsrasism-och-utseende>

Om rasism då och nu.

Historikern Lena Berggren går igenom rasistiska ideologier genom historien. Avsnittet lyfter varför kunskap inte kommer göra slut på rasismen, men att vi genom kunskap om vår historia har möjlighet att minimera de skador rasismen bär med sig.

Länk till avsnittet:

<https://www.levandehistoria.se/podcast/rasism/historikern-lena-berggren-om-rasism-da-och-nu>

2. Under träffen - arbeta i grupp

2.1 Reflektion från förra träffen

- Vilken aktivitet har du genomfört?
- Hur gick det? Var det något som var svårt?
- Vad tar du med dig i ditt fortsatta arbete?
- Lärde du dig något nytt?

2.2 Introduktion

Den som leder träffen läser upp texten nedan "Vad är rasism?"

Vad är rasism?

Det finns flera sätt att förstå rasism på. Rasism kan ses som en maktstruktur som skapas genom att vi rangordnar människor och ger dem olika tillgång till makt och resurser utifrån föreställningar om deras hudfärg, etniska och/ eller religiösa tillhörighet. Rasism kan vara både ett sätt att tänka och ett sätt att bete sig mot andra. Några personer betar sig rasistiskt för att de tycker att de har rätt att göra det. Sedan finns personer som har rasistiska tankar och som agerar rasistiskt utan att de är medvetna om det.

Rasism har genom historien antagit olika skepnader. Förr i tiden var det vanligt att prata om biologiskt rasism, medan det idag är vanligare att prata om kulturrasism.

Biologisk rasism - grundar sig i antagandet att människor kan delas in i olika raser som har olika egenskaper och som är olika mycket värda. Fysiska eller kroppsliga aspekter som hudfärg, används för att skapa en hierarkisk ordning mellan raserna. Den vita hudfärgen är högst i hierarkin och svart längst ned.

Forskning menar att genom att avgränsa sig själv mot andra skapas en känsla för vad som är normalt och var ens plats är i världen. Ett skapande av vi och dom är något som är naturligt i mänskliga relationer, men det gör det inte oskyldigt. Genom historien har rasistisk ideologi, som bygger på avhumanisering och en uppdelning mellan vi och dom, använts för att legitimera våld, kolonialism, slaveri och förintelsen.

Den egna gruppen "vi" jämförs med "de andra" som tillskrivs egenskaper som är allting den egna gruppen inte vill vara. Under kolonialismen skapade kolonialmakten en positiv självbild genom att tillskriva sig själv egenskaper som förnuft, civilisation, ansvarstagande och rationella medan "de andra" blev Europas motbild, och beskrevs som djur, ociviliserade eller barbarer.

Vi och dom idag tar sig i uttryck på andra sätt, och idag pratar vi inte längre om biologiska aspekter, utan snarare om kultur.

Kulturrasism eller "Rasism utan raser" - många forskare menar att kulturrasism är det som kommit att ersätta tidigare biologiskt baserade raskategoriseringar. Kulturrasister tillskriver istället andra kulturer vissa (negativa) värden. Dessa ställs mot den egna kulturen, som sägs sakna dessa värden.

Män med utomeuropeiskt ursprung sägs till exempel ha en särskilt patriarkal kultur, medan "svensken" framställs som framåtskridande, jämställda, rättvisa och så vidare. Ofta uttrycks detaljerade stereotyper av till exempel muslimska män som bakåtsträvande, ej jämställda eller till och med kvinnofientliga.

Källa: Interfem: Agera Antirasistiskt: En fickbok för antirasistiskt motstånd. 2012.

2.3 Gruppdiskussion

- Rasismen är strukturell menar Carina Tigervall. Vad menas med det?
- Vardagsrasism: Vad är det? Varför har vita (vithetsprivilegiet) så svårt att se detta?
- Carina Tigervall pratar om vithetsnorm. Hur fungerar den och vad leder den till?

2.4 Case om rasism i skolan

Övning inspirerad av Arneback, E. & Jämte, J. 2017. Att motverka rasism i förskola och skolan

Läs upp fallet nedan

Fall: De tar våra jobb!

"Det är eftermiddag, eleverna jobbar med sina slutprojekt och i bakgrunden står radion på. På radion pratar programledaren om senaste tidens flyktingmottagande i Sverige. Då säger en av eleverna "Invandrarna håller på att ta över Sverige, de kommer och tar våra jobb och snart är väl vi svenskar en minoritet". Kommentaren skapar en diskussion i klassen där eleven hänvisar till teorier och statistik som stärker hans argument.

Efter en stund vänder sig en av eleverna till dig och säger "Hur är det egentligen, stämmer det här?"

2.5 Diskutera i grupp

- Har ni erfarenhet av liknande situationer? Hur agerade ni? Vilka utmaningar ställdes ni inför?
- Hur arbetar ni för att synliggöra generaliserande och stereotypa bilder av olika folkgrupper, kulturer eller religioner?
- Hur kan ni i er undervisning arbeta med att belysa den mångfald som präglar kulturer eller religioner?

3. Efter träffen - reflektion & nästa träff

3.1 Reflektera i grupp

- Hur kan ni använda era nya kunskaper och erfarenheter i eller utanför undervisningen?

3.2 Planera aktivitet

Planera en aktivitet utifrån era diskussioner och det material ni tagit del av i dagens träff. För gärna anteckningar, antingen under lektionen eller direkt efteråt. Notera vad som fungerade, vad som inte fungerade.

TEMA HBTQ

I samhället finns det starka normer och förväntningar för hur vi ska se ut och bete oss. Även vilket kön vi ska identifiera oss som och vem vi förväntas bli kär i. HBTQ är ett samlingsbegrepp för personer som inte befinner sig inom dessa normer. Unga hbtq-personer är mer utsatta för diskriminering, hot och våld än andra unga och mår därför sämre. En stor del av vuxenblivandet sker i skolan genom kontakt med personal och andra unga. Det är därför särskilt viktigt att skolan är en trygg och säker plats. För att nå dit behöver skolpersonal ha kunskap om hbtq-frågor och hur elever kan stöttas.

Frågeställningar som tas upp under träffen:

- Vad betyder HBTQ?
- Vad är heteronormen?
- Vad innebär minoritetsstress?
- Hur kan vi arbeta med likvärdigt bemötande i skolan?

1. Inför träffen - individuell förberedelse

Podcast

Pridepodden, avsnitt 2 Transrättigheter, kampen och rätten till sin egen kropp I avsnittet berättar Mia om föreningen Transförsvaret, en aktivistgrupp för främjandet av transrättigheter i Sverige. Mia lyfter även hennes egna erfarenheter inom transvården, kampen om rätten till sin egna kropp, transrättigheter och hennes strävan efter ett transinkluderande samhälle.

Länk till avsnittet: <https://www.acast.com/pridepodden/02.transrattigheter-kampen-och-ratten-till-sin-egen-kropp-med-transforsvarets-ordforande-mia-mulder>

Film

UR play "Ska jag säga hen eller den?"

Att bli medveten om normer, att börja ifrågasätta sin världsbild är inte alltid lätt. Det är vanligt att normkritik skapar en rädsla för att göra fel. I filmen får vi följa Musse Hasselvall när han söker stöd hos sin kompis Isabelle som jobbar med transfrågor på RFSL.

I avsnittet hälsar Musse även på hos Robin Aronsson som är transkille. De pratar om känslan att vara född i fel kropp och att det behövs fler positiva skildringar av transpersoner.

Länk till klippet: https://www.youtube.com/watch?v=4uXuY-5jx_8

Frivillig fördjupning om HBTQ

Är du intresserad av att lära dig mer om HBTQ kopplat till skolan kan vi tipsa om "Öppna skolan" ett stödmaterial från MUCF till dig som vill skapa bättre skolmiljöer för unga hbtq-ungdomar. Materialet fokuserar på normer som rör sexualitet, könsidentitet och könsuttryck.

Länk till materialet:

https://www.mucf.se/sites/default/files/publikationer_uploads/oppna-skolan.pdf

2. Under träffen - arbeta i grupp

2.1 Reflektion från förra träffen

- Vilken aktivitet har du genomfört?
- Hur gick det? Var det något som var svårt?
- Vad tar du med dig i ditt fortsatta arbete?
- Lärde du dig något nytt?

2.2 Introduktion

Den som leder träffen läser upp texten nedan "Begreppslista: HBTQ"

Begreppslista: HBTQ

1. Homosexualitet - att vara kär eller attraherad av någon av samma kön.

2. Bisexualitet - att vara kär eller attraherad av någon oavsett kön.

3. Trans - ett samlingsnamn för transpersoner, det vill säga en person som bryter mot rådande föreställningar om vad det innebär att vara man eller kvinna.

4. Queer - ett brett normkritiskt begrepp vars betydelse inte är helt definierad. Queer kan dels användas för att beskriva ett förhållningssätt eller en rörelse som kritiserar normer kring kön och sexualitet (främst heteronormen), dels vara ett sätt att identifiera sig, och kan då till exempel syfta på könsidentitet, sexuell läggning och/eller förhållningssätt

Utöver HBTQ är det många idag som även inkluderar I och A som står för intersex och asexuell.

5. Pronomen - det ord vi använder "i stället för namn" så som han, hon, hen, den.

6. Heteronormen - ett begrepp som beskriver en förväntan eller norm som finns i samhället om att alla barn som föds går att kategorisera som antingen kille eller tjej. En norm om att barnet ska identifiera sig med sitt tilldelade kön, bete sig i enlighet med denna könsroll och, längre fram i livet, bli kär i personer av det "motsatta" könet.

Exempel på heteronormen

Att slentrianmässigt ställa frågan "har du pojkvän?" till tjejer och "har du flickvän?" till killar. Kön i enkäter och formulär består oftast av två rutor: man respektive kvinna. Det finns sällan möjlighet att kryssa i vet ej eller annat.

Källa: RFSL. HBTQ. 2015

2.3 Diskutera i grupp

- Heteronormen - vad innebär den och hur tar den sig i uttryck i praktiken?
- Utgår ni ifrån en heteronorm på er arbetsplats?
- Vid vilka tillfällen använder ni pronomen på arbetsplatsen?

2.4 Övning - Diskussionspromenad med olika situationer

Övning från MUCF (2015) Öppna skolan! Om hbtq, normer och inkludering i årskurs 7-9 och gymnasiet Utifrån följande situationer, ska ni diskutera:

- Vad är din omedelbara reaktion?
- Vad behöver göras långsiktigt?

Situationer

- Du går igenom ett klassrum efter en lektion och upptäcker att någon har satt upp ett klistermärke för en rasistisk och homofob organisation på en av bänkarna.

Situationer fortsättning

- En elev som är transperson blir inknuffad i väggen av en grupp andra elever.
- Några elever besöker en hemsida som är grovt homo-/transfobisk.
- En elev har kommit ut som trans och får många nyfikna och privata frågor av andra elever om kropp, upplevelse och tankar.
- Det framkommer att en person som är öppet bisexuell blivit trakasserad av några andra elever på bussen på väg till skolan.

2.5 HBTQ i skolan

Läs upp rutan "HBTQ i skolan" och visa sen filmen "Unga HBTQ-personers hälsa" från MUCF.

Länk till filmen: <https://www.mucf.se/unga-hbtq-personers-halsa>

HBTQ i skolan

Skolan har ett ansvar att förebygga och förhindra att elever utsätts för kränkande behandling. Skolan är en plats där normer och värderingar formas och utmanas, där idéer om vad som är acceptabelt och önskvärt, och vad som inte är det skapas och upprätthålls. Alla elever ska kunna vara öppna med sin sexuella läggning och könsidentitet utan att riskera att bli utsatta för utanförskap och/eller våld. Det är också viktigt att elever som är öppna hbtq-personer inte upplever att de ska vara experter och förväntas svara på frågor om sexuell läggning och/eller könsidentitet.

Källa: MUCF. Öppna skolan! Om hbtq, normer och inkludering i årskurs 7-9 och gymnasiet. 2015

2.6 Diskutera i grupp

- Vad innebär begreppen respekt och likvärdigt bemötande för dig?
- Vilka arbetssätt använder ni för att omsätta begreppen till praktik?

3. Efter träffen - reflektion & nästa träff

3.1 Reflektera i grupp

- Hur kan ni använda era nya kunskaper och erfarenheter i eller utanför undervisningen?

3.2 Planera aktivitet

Planera en aktivitet utifrån era diskussioner och det material ni tagit del av i dagens träff. För gärna anteckningar, antingen under lektionen eller direkt efteråt. Notera vad som fungerade, vad som inte fungerade.

TEMA FUNKTION

Alla funkar olika. Ändå finns det i samhället förväntningar på att du ska kunna gå, se, höra, prata eller tänka på ett visst sätt. För många av oss begränsar dessa förväntningar eller normer möjligheten att delta i samhället på samma villkor. Det är inte kroppens funktion som är problemet, utan snarare förväntningarna på att alla ska funka likadant och att samhället inte är utformat för alla sätt att fungera. Detta gör att en person med funktionsnedsättning, dvs. nedsättning i ens fysiska, psykiska eller kognitiva funktionsförmåga kan möta fler hinder när hen tex. går i skolan, ska söka jobb, söka bostad, handla, få vård, eller njuta av kulturliv.

Frågeställningar som tas upp under träffen:

- Funkis, funktionsnedsättning, funktionsvariation... vilka begrepp ska vi använda?
- Vad kan vi göra för att bidra till att skolan blir tillgänglig för alla?

1. Inför träffen - individuell förberedelse

Film

“En sällsynt vanlig dag” av Helene Näslund, UR 2016

Hur bemöter du det du inte är van vid? Den här filmen vänder på perspektivet, vänder på normer där det som idag anses vara normen blir det avvikande och det avvikande blir normen. Filmen skildrar hur personer utan synlig funktionsnedsättning utsätts för samma bemötande som med synlig funktionsnedsättning ofta drabbas av i verkligheten.

Länk till filmen: <https://urplay.se/program/193344-en-sallsynt-vanlig-dag>

Läsning

Läs “Tillgänglighet – nyckeln till en skola för alla” som är ett utdrag ur DATE lärmaterial: Likabehandling, Normmedvetenhet, Tillgänglighet. Specialpedagogiska skolmyndigheten 2018. Utdraget finns bifogad som bilaga på sida 23-26.

2. Under träffen - arbeta i grupp

2.1 Reflektion från förra träffen

- Vilken aktivitet har du genomfört?
- Hur gick det? Var det något som var svårt?
- Vad tar du med dig i ditt fortsatta arbete?
- Lärde du dig något nytt?

2.2 Film och diskussion - En sällsynt vanlig dag

I filmen "En sällsynt vanlig dag" får vi se personer utan synlig funktionsnedsättning utsättas för samma bemötande som många personer med synlig funktionsnedsättning drabbas av i verkligheten.

Reflektera med din granne

- Vilka känslor och tankar väcker filmen?

Länk till filmen:

<https://urskola.se/Produkter/193344-En-sallsynt-vanlig-dag>

2.3 Film och diskussion - Besök på myndigheten

Film och diskussionsfrågor hämtade från Myndigheten för delaktighet.

Diskutera i grupp

- Hur kommer det sig att de flesta av oss inte skulle säga att kvinnan i filmen har en funktionsnedsättning?
- Skulle det vara en vinst om det fanns en term som omfattar alla människor och som visar att vi alla fungerar olika beroende på sammanhanget?
- Finns det några risker eller nackdelar med att använda en term som omfattar alla människor, inte bara de av oss som har nedsatt funktionsförmåga?

Länk till filmen: www.mfd.se/stod-och-verktyg/filmer/filmer-om-tillganglighet/besok-pa-myndigheten-textad/Gruppdiskussion

2.4 Begreppslista funkis

Den som leder träffen läser upp texten nedan om "Begreppslista funkis"

Begreppslista Funkis

1. Funktionsmaksordningen - en struktur som värderar människor utifrån deras funktionsförmåga. Funktionsmaksordningen gör att vissa typer av kroppar och funktionsnedsättningar kategoriseras som avvikande, då normen är en fullt fungerande kropp.

I verkligheten har alla kroppar varierande former av funktionalitet. Därför pratar man ibland om funktionsvariationer istället för funktionsnedsättningar. En kropps funktionalitet kan också variera under en livstid. För att byta fokus från den som bryter mot normen till att kritisera den exkluderande strukturen pratar man ofta om tillgänglighet. Att prata om tillgänglighet istället för funktionshinder gör att det blir lättare att synliggöra vilka problem som finns i en viss miljö som hindrar personer från att vistas där eller delta aktivt, snarare än att se det som att problemet finns hos individer.

2. Funktionshindrad - kan betyda att en person på grund av sin funktionsvariation möter hinder i samhället. En person blir funktionshindrad av sin omgivning. En person är INTE funktionshindrad.

3. Funktionsnedsättning - en psykisk, kognitiv eller fysisk funktionsnedsättning.

4. Funktionsvariation - ett sätt att beskriva den fysiska, psykiska eller kognitiva variation som finns hos människor utan att värdera om denna variation är nedsatt eller fullkomlig, frisk eller sjuk. En funktionsvariation är alltså något alla människor har. Därför är det inte en synonym till ordet funktionsnedsättning.

5. Funkofobi - när någon behandlas dåligt på grund av sin funktionsnedsättning. Att använda diagnoser som svärord är funkofobi och det är aldrig okej. En fördel som brukar lyftas fram med begreppet funkofobi är att det flyttar fokus från den som vanligtvis är föremål för kränkande bemötande till den som betraktar och agerar kränkande.

Källa: RFSL. Begreppslista. 2015.

2.4 Övning: Självsfattning - Jag i min skolmiljö

Individuellt, gör självfattningstest "Självsfattning: Jag i min skolmiljö" som tagits fram av SPSM och är en del av "DATE - lärmaterial". Efter ni gjort testet, prata med grannen om vad ni svarat på frågorna på sida 2 i självfattningstestet och lyft sedan diskussionerna i gruppen.

Testet är tillgängligt via: https://www.spsm.se/globalassets/date-larmaterial/pdf-gymnasiet/elevblad/date_gy_sjalvsfattning-jag-i-min-skolmiljo.pdf

2.5 Gruppdiskussion tillgänglighet & tolkningsföreträde

Tillgänglighet

Att arbeta med tillgänglighet handlar både om att kartlägga och kritiskt granska vilka sätt att fungera som vi i skolan förutsätter att eleverna ska ha, men också om att hitta fler och olika vägar till kunskapande för att skapa en mer tillgänglig lärmiljö.

- Vad kan vi göra för att bidra till att skolan blir tillgänglig för alla?

Tolkningsföreträde

I artikeln "Tillgänglighet – nyckeln till en skola för alla" står det om tolkningsföreträde.

- Vad betyder det och på vilket sätt kan tolkningsföreträde bli problematiskt?

3. Efter träffen - reflektion

3.1 Reflektera i grupp

- Hur kan ni använda era nya kunskaper och erfarenheter i eller utanför undervisningen?

3.2 Planera aktivitet

Planera en aktivitet utifrån era diskussioner och det material ni tagit del av i dagens träff. För gärna anteckningar, antingen under lektionen eller direkt efteråt. Notera vad som fungerade, vad som inte fungerade.

Är det sista träffen? Ta tid att utvärdera arbetet med studiecirkelarna och planera hur ni kan fortsätta arbetet med normer och normkritik på er skola. Diskrimineringslagen

Enligt diskrimineringslagen ska skolor arbeta aktivt mot diskriminering i skolan (Aktiva åtgärder inom utbildningsområdet kapitlet 16, 18- 20 §§). Ett första steg i arbetet med aktiva åtgärder är att titta på de normer som råder på skolan och fråga sig om de normerna riskerar att diskriminera. I vår handbok "Koll på aktiva åtgärder i skolan" hittar du en kort introduktion till lagkravet och tips på hur den kan tillämpas i praktiken.

Våga vara förebilden, vara i framkant och bana väg för ett samhälle fritt från diskriminering för allas lika möjligheter och rättigheter!

Bilaga tema funktion: Tillgänglighet – nyckeln till en skola för alla

Utdrag ur DATE lärmaterial: Likabehandling, Normmedvetenhet, Tillgänglighet. Sjöwall, Specialpedagogiska skolmyndigheten 2018, sidorna 18-21; 28-29

Vad är tillgänglighet?

Det är lätt att glömma bort vad tillgänglighet är om man själv inte stöter på otillgänglighet i miljön. Många människor rör sig till exempel i en fysiskt tillgänglig miljö utan att tänka närmare på det. Ett flervåningshus utan hiss är tillgängligt för alla som kan gå i trappor men är otillgängligt för personer som använder rullstol. Vissa elever tycker att det fungerar bra att få en lektions alla instruktioner muntligt och reflekterar inte över att den strukturen är pedagogiskt otillgänglig för andra elevers sätt att fungera och ta in information. Och begränsande normer kring hur vi förväntas se ut, ta oss fram och vara leder många gånger omedvetet till social otillgänglighet.

Generellt står tillgänglighet för hur väl en organisation, verksamhet, lokal eller plats fungerar för personer, oavsett funktionalitet. Framkomlighet, kommunikation, begriplighet är bärande delar i tillgänglighet. Traditionellt har tillgänglighet förknippats med hur lokaler kan utformas för att vara lätta att ta sig fram i, ge god belysning och ha bra akustik. Tillgängliga lärmiljöer i skolan har dock en bredare innebörd.

I en tillgänglig lärmiljö ska elevers olika sätt att fungera inte behöva spela någon roll för deras möjligheter att lära sig och vara delaktiga i skolans olika aktiviteter. Att göra lärmiljön tillgänglig innebär till exempel att man ställer frågor som: har vi sett till att alla elever kan komma in i skolans lokaler? Har vi tänkt igenom och utformat undervisningen utifrån de olika sätt som elever tar in information? Hur lägger vi upp friluftsdagen eller studiebesöket så att alla, oavsett funktionssätt, kan delta? Hur arbetar vi aktivt för att förebygga trakasserier och kränkande behandling?

Tillgänglighetsmodellen och skolans lärmiljöer

Ett arbete för ökad tillgänglighet är lösningsfokuserat. I lärmiljön innebär det att ta reda på vilka hinder som skapar dåliga förutsättningar för lärande och utveckling och vad som kan göras annorlunda. Hur kan brister i den fysiska, sociala och pedagogiska miljön åtgärdas? När man har tillgänglighetsglasögonen på sig blir det inte en elev eller en specifik elevgrupp som ska förändras, utan lärmiljön som behöver utformas annorlunda.

Specialpedagogiska Skolmyndigheten, SPSM, har tagit fram riktlinjer för tillgänglighet i skola och utbildning, Tillgänglighetsmodellen. Modellen beskriver hur skolans fysiska, sociala och pedagogiska miljöer behöver samspela för att elever ska ges tillgång till och möjlighet att ta del av lärande och aktiviteter i hela lärmiljön.

Bristande tillgänglighet

Sedan 2015 är bristande tillgänglighet en form av diskriminering. Tillgänglighet har länge varit en viktig rättighetsfråga för funktionsrättsrörelsen. Rörelsens långa kamp och aktiva opinionsarbete har lett till att diskrimineringslagen vidgats. För skolan gäller bestämmelserna om bristande tillgänglighet både undervisning och lokaler. Diskrimineringslagstiftningen utgår från en persons möjligheter i jämförelse med en annans.

Diskrimineringsformen bristande tillgänglighet gäller enbart diskrimineringsgrunden funktionsnedsättning. I skola och utbildning betyder det att elever med funktionsnedsättning ska komma i en jämförbar situation med elever utan funktionsnedsättning.¹⁰ Skolan ska vidta skäligen åtgärder för att öka tillgängligheten så att elever med funktionsnedsättning inte missgynnas i jämförelse med andra elever.

Den 1 januari 2017 trädde nya bestämmelser i kraft för att förebygga diskriminering. Skolor och förskolor ska enligt diskrimineringslagen arbeta med aktiva åtgärder. Aktiva åtgärder är ett förebyggande och främjande arbete för att motverka diskriminering och på annat sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett diskrimineringsgrund.

Även om bristande tillgänglighet bara gäller diskrimineringsgrunden funktionsnedsättning, kan lösningar och utformningar som förbättrar tillgängligheten för elever med funktionsnedsättning gynna även andra elevers sätt att fungera.

Behöver skolan särskild kunskap?

Hand i hand med skolans fokus på att utforma en tillgänglig lärmiljö går kunskapen om enskilda funktionsnedsättningar. Skolans och enskilda pedagogers kunskap om olika sätt att fungera är, tillsammans med normmedvetenhet, en viktig del för att nå målet om en likvärdig skola för alla.

Har avhopp från gymnasiet med otillgänglighet att göra?

Många elever i gymnasieskolan slutför inte sina studier. Kan det hänga ihop med tillgänglighet – eller brist på tillgänglighet? Skolverket fick 2016 ett regeringsuppdrag att förebygga avhopp från gymnasieskolan. Brist på pedagogiskt stöd och stökig skolmiljö är några av orsakerna till avhopp, enligt Skolverket.

Elever som inte får tillräckligt stöd beskriver att deras självförtroende dalar och att de uppfattar sig som misslyckade i skolan. En stökig skolmiljö kan bland annat bero på för stora klasser eller att det saknas en känsla av sammanhang och sammanhållning på skolan och i klassen.

Mobbning, socialt utanförskap och dåligt bemötande samt neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som inte upptäcks eller upptäcks sent under utbildningen är andra orsaker till avhopp. Skolverket har identifierat ett antal framgångsfaktorer som kan förebygga avhopp. Man poängterar att avhoppet "måste förstås som en interaktion mellan skolan och individen. Det är inte endast den enskilda elevens ansvar att fullfölja sin utbildning. Det är istället ett resultat av de förutsättningarna som skapas inom skolan".

Det här är några av framgångsfaktorerna som Skolverket identifierat: Skolan behöver involvera eleverna i stödinsatser och de behöver ta sin utgångspunkt i elevernas beskrivningar av orsaker och behov. Lärare behöver arbeta tillsammans för att identifiera elevernas behov och gemensamt definiera vilka anpassningar och stödinsatser som eleverna behöver. Rektorn behöver se till att samarbete och samordning uppstår. Eleverna behöver få en helhetsbild och se samband och sammanhang. Att förstå utbildningens olika delar och se hur de hänger ihop kan bidra till motivationen och därmed förutsättningarna att nå målen.

Skolverket pekar på ett antal områden där det finns behov av utveckling för gymnasieskolor. Skolorna behöver bland annat samordna olika åtgärder och se till att dessa är proaktiva snarare än reaktiva. Att följa upp stödinsatser är ett annat område där Skolverket menar att gymnasieskolorna kan utvecklas. De flesta stödinsatser som ges till eleverna är fler lektioner och mer tid till arbetsuppgifter. När åtgärderna inte ger effekt tenderar skolorna att upprepa samma stödinsatser igen. Avslutningsvis poängterar Skolverket att skolorna behöver fortsätta att utveckla arbetet mot diskriminering, trakasserier och kränkande behandling.

Utforma istället för att anpassa

Så, har det stora antalet avhopp från gymnasieskolan något med tillgänglighet att göra? I allra högsta grad! Man kan också problematisera att Skolverket använder begreppet "anpassningar" istället för "utformning", om man väljer att titta på resonemanget med normmedvetna ögon. I ordet anpassningar finns en föreställning om att skolan har ett givet sätt att vara utformad, men att den utformningen bör anpassas till vissa elever. Ett normmedvetet förhållningssätt ser istället på utformningen av både den fysiska, pedagogiska och sociala lärmiljön som något som hela tiden behöver sättas under lupp och inte är statiskt.

Elever som representanter – om tolkningsföretråde

Tolkningsföretråde brukar i allmänhet beskrivas som att människor i en viss grupp eller människor med vissa erfarenheter ensamma har rätten att definiera sin verklighet eller situation. De som inte delar dessa erfarenheter har så att säga ingen talan.

Tolkningsföretråde har en god intention men kan bli problematiskt av flera skäl. I arbetet med DATE lärmaterial ligger det kanske nära till hands att elever som har erfarenheter av just funktionshinder i miljön får frågor om hur de upplever det. Avsikterna är säkert goda, men det sätter eleven ifråga i en knepig situation. Om elever frivilligt vill berätta om sin verklighet är det inget bekymmer. Problemet uppstår när man som elev förväntas bli representant för, i detta fall, sin funktionalitet utan att man har bett om det.

Vill vi förändra attityder till att vi fungerar på olika sätt måste vi våga låta eleverna diskutera och ventilera sina tankar. Men vi pedagoger har en grannliga uppgift att se till att det inte sker på några andra elevers bekostnad. I det ligger både att ta ställning mot kränkningar och trakasserier och att fortsätta samtalet – och då undersöka varför eleverna ser och tolkar verkligheten som de gör.

Källa: DATE lärmaterial: Likabehandling, Normmedvetenhet, Tillgänglighet. Sjöwall, Specialpedagogiska skolmyndigheten 2018

Referenser

Adichie, C.N. We should all be feminists. TED Talk. 2012. Tillgänglig via: https://www.ted.com/talks/chimamanda_ngozi_adichie_we_should_all_be_feminists?language=sv

Arneback, E. & Jämte, J. Att motverka rasism i förskola och skolan. Stockholm: Natur och Kultur. 2018.

Folkhälsomyndigheten, Metoder för att främja en god hälsa hos HBTQ-personer. 2017.

Forum för levande historia. Prata Rasism på jobbet: Historikern Lena Berggren om rasism då och nu. Tillgänglig via: <https://www.levandehistoria.se/podcast/rasism/historikern-lena-berggren-om-rasism-da-och-nu>

Forum för levande historia. Prata Rasism på jobbet: Sociologen Carina Tigervall om vardagsrasism och utseende. Tillgänglig via: <https://www.levandehistoria.se/podcast/rasism/sociologen-carina-tigervall-om-vardagsrasism-och-utseende>

Greenfield, L. Run like a girl. Always. 2014. Tillgänglig via <https://www.youtube.com/watch?v=XjJQBjWYDTsInterfem>.

Agera Antirasistiskt: En fickbok för antirasistiskt motstånd. 2012.

Läraryrket. Genuspraktika för lärare. 2000. Lundberg, T., Malmquist, A., Wurm, M. HBTQ+: Psykologiska perspektiv och bemötande. Stockholm: Natur och Kultur. 2017.

MUCF. Unga hbtq-personers hälsa. Tillgänglig via: <https://www.mucf.se/unga-hbtq-personers-halsa>

MUCF. Öppna skolan! Om hbtq, normer och inkludering i årskurs 7-9 och gymnasiet. 2015

Myndigheten för delaktighet. Besök på myndigheten. 2017.

Näslund, Helene. En sällsynt vanlig dag. UR, 2016

Pridepodden. Avsnitt 2 Transrättigheter, kampen och rätten till sin egen kropp. 2016.

RFSL. HBTQ. 2015. Tillgänglig via: <https://www.rfsl.se/hbtq-fakta/hbtq/>

RFSL. Begreppslista. 2015. Tillgänglig via: <https://www.rfsl.se/hbtq-fakta/hbtq/begreppsordlista/>

Sjöwall, Å. DATE Läromaterial för Gymnasiet, Specialpedagogiska skolmyndigheten. Sidorna 18-21; 28-29. 2018. UR Play. PK-mannen: Ska jag säga hen eller den?. 2017. Tillgänglig via: https://www.youtube.com/watch?v=4uXuY-5jx_8